

www.turkishstudies.net/religion

Turkish Studies - Comparative Religious Studies

eISSN: 2667-5544

Research Article / Araştırma Makalesi

İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma*

The Status of Women in Social Life at Islamic Women's Catechisms: A Comparison Between Female and Male Authors

Senem Gürkan ** - Erkan Perşembe ***

Abstract¹: Islamic Catechisms are the daily life guides which Muslims can gain knowledge about prayers, belief, ethic and which mention the belief, practice, experience, knowledge and consequences dimensions of religious life. These books can be written for various purposes such as different occupations, necessities, age groups and genders. The aim of this study is to compare the women and men authors of the Islamic Women's Catechisms in terms of the status of women in social life. The samples of this study were five Women's Catechisms, chosen from the population of these books via criterion sampling technique, one of the purposeful sampling techniques. The two of the authors were women and three of the authors were men. The criteria used for choosing these Catechisms were; to be written in Republic Period and in Turkish, to be written for women and to represent the variation of Women's Catechisms. Within this context, this qualitative study conducted through content analysis strategy and feminist epistemology approach as the researcher and the subject to be analyzed is woman, was run within two categories. These categories are women in working life and women in terms of social rights. The readings and analysis demonstrated that women in working life can be subcategorized as labor force participation, gender based occupational discrimination and providing justice for wages; women in terms of social rights can be subcategorized as educational rights, right of succession and proprietary and political rights. The results of the study, in brief, show that both female and male authors reflected gender inequalities to their writings. Another finding is that even if they are female the women, authors mention the problematic fields for women less than those of males.

Structured Abstract: The daily life guides that Muslims consult about the prayers, belief and ethic; in other words, the belief, practice, experience, knowledge and consequences dimensions of religious life are

* Bu çalışma, ilk yazarın, ikinci yazar danışmanlığında yürütüldüğü ve Ondokuz Mayıs Üniversitesi Proje Yönetim Ofisi tarafından fonlanan (BAP 1904-B; PYO.ILH.1904.17.003) tezinin bir kısmından yararlanılarak üretilmiştir.

** Arş. Gör., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kadın ve Aile Araştırmaları Anabilim Dalı,
Res. Asst. Ondokuz Mayıs University, Graduate School of Social Sciences, Department of Women's and Family Studies
[ORCID](#) 0000-0002-2061-6385

senem.gurkan@omu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü

Prof. Dr. Ondokuz Mayıs University, Faculty of Divinity, Department of Philosophy and Religious Sciences

[ORCID](#) 0000-0002-1659-3301

erkanper@omu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Gürkan, S., Perşembe, E. (2020). İslam Kadın İlmihallerinde Kadının Toplumsal Hayattaki Yeri: Kadın ve Erkek İlmihal Yazarları Üzerine Bir Karşılaştırma. *Turkish Studies - Religion*, 15(2), 211-222.
<https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41505>

Received/Geliş: 28 January/Ocak 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 June/Haziran 2020

Published/Yayın: 25 June/Haziran 2020

Copyright © INTAC LTD, Turkey

CC BY-NC 4.0

Catechisms books. These books are written for different purposes such as different occupations, necessities, age groups and genders.

Aim: The aim of this study is to compare the women and men authors of the Islamic Women's Catechisms in terms of the status of women in social life.

Methodology: This research was conducted through qualitative method. The approach that was followed was feminist epistemology approach, as the researcher herself and the subject analysed were both women. Content analysis is the strategy of this research. The data were collected through document analysis method. Within this method, the technique of Miles, Huberman and Saldana (2015) was used: data condensation, data display and conclusion drawing and verification.

The documents that were analysed within the study were selected via Patton's (1990) criterion sampling technique. These criteria were:

- To be written in Republic Period and in Turkish,
- To be written for women,
- To represent the variation of Women's Catechisms.

The five books that meet these criteria are:

The books whose author(s) are female:

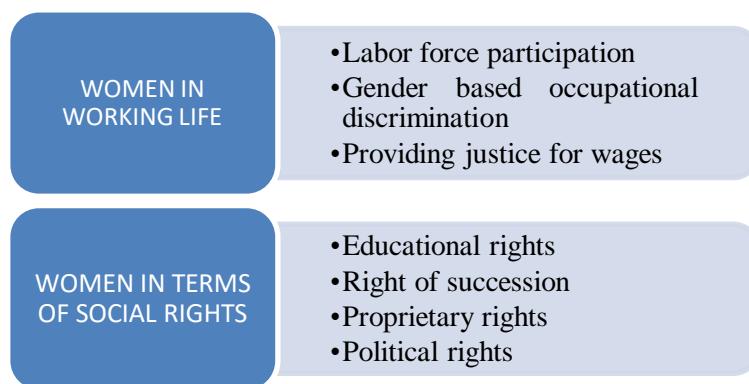
- Büyük Kadın İlmihali, Ümmühan Hambeyoğlu, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2001
- Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil ve Merve Şahin, İpek, İstanbul, 2005

The books whose author(s) are male:

- Kadın İlmihali, Cemal Öğüt, İstanbul, 1947
- Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, İstanbul, 1993
- Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, İstanbul, 1998, Millî Gazete

Categories: The study was run within two main categories. These categories are women in working life and women in terms of social rights. The readings and analysis demonstrated that women in working life can be subcategorized as labor force participation, gender based occupational discrimination and providing justice for wages; women in terms of social rights can be subcategorized as educational rights, right of succession and proprietary rights, political rights.

Figure 1: Categories within the Analysis of Women's Catechisms

Results: After the analysis on Women's Catechisms, it was found out that two main categories become prominent: one of them was women in working life and the other was women in terms of social rights. The first determination from the first category, that is, women in working life, was labor force participation. Both female and male writers agree that the place of women is in private sphere, with domestic duties such as housework and the care and bringing up children. Women can work if their husbands allow them to do. However, Pehlivan, one of the male writers, say that he is not supporting the working rights of women. Another

category is gender based occupational discrimination. Both female and male writers were with the idea that women and men have different kinds of occupations, locating women close to their traditional roles with occupations in the fields of education, health, care and cleaning; whereas men were located as leaders, governors or judges. Regarding the last category, that is, providing justice for wages, only one of the male authors (Beşer) mentioned this subject and he stated that the wages must be distributed with justice, not more or less to men or women, but equal.

Women's social rights are the second main category of this study; with subcategories such as educational rights, right of succession and proprietary and political rights. With regards to educational rights, this subject is not present in female authors. On the other hand, male authors say that they support women's educational rights. Regarding women's right of succession, both male and female authors state that women can get pourparty share half of those of men. Moreover, regarding the proprietary rights of women, all authors say that women can have property. The female writers did not mention anything about the political rights of women, however, male authors state that politics can only be done by men, not women.

In short, the results of the study, in brief, show that both female and male authors reflected gender inequalities to their writings. Another finding is that even if they are female the women, authors mention the problematic fields for women less than those of males.

Keywords: Catethetical Books, Women's Catechisms, gender, women, women and religion.

Öz: İslam ilmihal kitapları, Müslümanların ibadet, inanç ve ahlak sistemlerine ilişkin bilgileri edinebileceği, dini yaşayışın inanç, dini pratikler, tecrübe, bilgi ve etkiler boyutlarına değinen birer gündelik yaşam kılavuzu anlamına gelmektedir. Bu eserler farklı meslekler, gereksinimlere, yaş gruplarına ve cinsiyetlere göre yazılmılmektedir. Bu çalışmanın amacı da kadınlar için yazılmış olan İslam Kadın İlmihallerinde, kadının toplumsal hayattaki yerini kadın ve erkek yazarlar açısından karşılaştırmaktır. Çalışmanın örneklemi, amaçsal örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklem ile seçilen beş tane kadın ilmihalidir. Bu ilmihallerden ikisinin yazarı kadın, üçünün yazarı ise erkektir. Evrenden örneklem çekiminde kullanılan bu ölçütler ise eserlerin Cumhuriyet Döneminde yazılmış ve Türkçe olması, kadınlar için yazılmış olması ve kadın ilmihallerinin çeşitliliğini temsil edebiliyor olmasıdır. Bu bağlamda içerik analizi ile desenlenecek ve araştırmacı ve araştırılan konu kadın olduğu için feminist epistemoloji yaklaşımıyla yürütülecek olan bu nitel çalışma, iki ana ulam çerçevesinde şekillenmiştir. Bu ulamlar çalışma hayatında ve sosyal haklar bağlamında kadındır. Yapılan incelemeler ve okumalar, kadının çalışma hayatı kategorisinin iş gücüne katılım, cinsiyetçi meslek ayrimı ve ücrette adaletin sağlanması gibi alt kategorilerde; sosyal haklar bağlamının ise eğitim ve öğrenim hakkı, miras ve mülkiyet hakkı ve siyasi haklar bağlamında incelenmesini ortaya koymuştur. Çalışma sonuçları, çok öz olarak, gerek kadın gerekse erkek yazarların toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin etkisini yazılarında göstermişit. Kendileri de kadın olmalarına karşın kadın yazarların kadınların problematik alanlarına eserlerinde erkeklerden daha az işaretleri bir diğer bulgudur.

Anahtar Kelimeler: İlmihal, Kadın İlmihali, toplumsal cinsiyet, kadın, din ve kadın.

Giriş

“İlm” ve “hal” sözcüklerinin birleşiminden oluşan “ilmihal” sözcüğü, sözlükte “davranış” veya “durum bilgisi” olarak tanımlanmaktadır. Hem bir dine inananların dinlerinin inanç, ibadet ve ahlak sistemlerine ilişkin bilgilerinin eğitim ve öğretim usulü, hem de bu eğitim ve öğretim sürecinde kullanılacak kaynak kitabı ifade etmek için kullanılan bu sözcük, zamanla terimleşmiştir. Böylece her kesimden halkın dini konulara ilişkin başvurduğu kitap anlamına gelen “ilmihal” adıyla anılmaya başlamış ve bir telif türü haline gelmiştir (Kelpetin-Arpaguş, 2002: 25-26).

Bir Müslüman nasıl ibadet edecekinden sosyal hayatı nasıl davranış gerekligine, aile içindeki tüm ilişkilerindeki hükümlerden inanca dair tüm konulara ilişkin bilgilere bu eserler aracılığıyla ulaşabilmektedir. Bu bakımdan ilmihal tarzı eserlerin halkın dini referans kaynağı olduğunu söylemek yanlış olmayacağından.

Yine bu eserler, bir yandan inanırların dinine ilişkin bilgi düzeylerinin yükselmesini, bir yandan da İslam hukukuna ait konuları popülerleştirerek ve kitablaşırarak her kesime ulaşmasına katkı sağlamaktadırlar (Okumuş, 2006). Ayrıca bu eserler okurlarına şu tip faydalara sunmaktadır:

“Temel dini bilgiler konusunda hazır bilgilere ulaşabilmek. Delillerinden bulunarak çıkarılmış hükümleri öğrenebilmek. Sorumlu olunan görevleri, ödevleri kolayca öğrenebilmek. Tartışmalardan ve ihtilaflardan uzak olarak bilgileri öğrenmek. İhtiyaç duyulan bilgileri kolay ve çabuk bir şekilde elde etmek. Dini bilgilerin günlük hayatı kolaylıkla aktarılmasını sağlamak. Din kültürünün toplumun çeşitli kesimlerine ve özellikle halk arasına yayılmasını sağlamak. Yazıldıkları dönemlerin din anlayışı hakkında bilgi vermek. Dinin halka tebliğ ve irşadını temin etmek.” (Bozkurt, 2006: 10).

Bu tarz eserler dini yaşamış inanç (*belief*), dini pratikler (*practice*), tecrübe (*experience*), bilgi (*knowledge*) ve etkiler (*consequences*) boyutlarına (akt. Günay, 2000: 217) deşinmektedir. Bu noktadan hareketle mezheplere, mesleklerle, cinsiyetlere, farklı gereksinimlere, yaş gruplarına, engellilik durumlarına göre, hatta farklı konuları ve okur tarzlarını içeren ilmihal tarzındaki eserlere rastlamak mümkündür.

Söz konusu bu ilmihal sınıflandırmalarından cinsiyete göre ilmihal sınıflamasına bakıldığından, literatürde kadınlar için yazılmış, “Kadın İlmihali, Hanımlara (Özel) İlmihali” veya İslam’ın devamlılığını önemsediği aile kurumunda kadının görece önemini göstererek “Kadın ve Aile İlmihalleri”nin bulunduğu görülmektedir.

İlmihal yazarları, kadınlar yönelik yazılan ilmihallerin yalnızca kadınları değil, erkekleri de ilgilendirmesi bakımından hem erkekler hem de kadınlar tarafından okunması gerektiğini söylemişlerdir. Yalnızca isminden hareketle dahi Kadın ve Aile İlmihali tarzındaki eserlerin, kadının aile içindeki özel alandaki konumuna işaret ettiği söylenebilir.

Bu çalışma, kadınlar için yazılan ilmihallerden erkek ve kadın yazarlara ait olanları toplumsal hayat yönünden karşılaştırma amacıyla taşımaktadır. Bu amaçla seçili ilmihaller üzerine yapılacak olan içerik analizinde kadınların toplumsal hayatı ilişkin hangi konularının ele alındığını deşinilecek, bu konular eserlerin yazarlarının kadın veya erkek olmalarına göre tartışılacaktır.

Literatür Taraması

Araştırmamızla en yakın zemini paylaşan çalışma, Çetin (2016) tarafından, kadın ve aile ilmihallerindeki kadın algısını ortaya koyma ana hedefiyle yürütülen çalışmadır. Çalışma varoluşsal düzlem kategorisinde yaratılmış, özel haller ve fitne; sosyal düzlem kategorisinde ise evlenme, boşanma, şahitlik gibi konular olmak üzere iki ana kategoride şekillenmiştir. İncele altına alınan eserler ise Asımgil ve Şahin (2013), Beşer (1993), Çalışkan (2005), Karaman (2011), Döndüren (2004), Kara (2010), Pehlivan (2005) gibi kadınlar için yazılmış eserlerdir. Çalışma sonucunda bu eserlerde kadının bir insan olmaktan ziyade toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde konumlandırıldığı, dolayısıyla Allah’ın değil, kültürel normlarla din anlayışının muhatabına dönüştürüldüğü örneklerle belirtilmiştir.

Demir (2013) ise çalışmasında, 2001 ve 2011 yılları arasındaki 597 hutbeyi kadın odaklı incelemiştir. Konusunu doğrudan kadınların oluşturduğu 13 hutbenin yanında, 148 adet dolaylı olarak kadını konu olan hutbelerin varlığına rastlanmıştır. Kadına şiddet, eğitim imkanlarına erişim gibi konularla ilgili olduğu ve kadınların anne, eş, çocuk, birey olarak konu alındığı, tarihten örnek kadınlar verildiği, kadına karşı olumlu bir tavır sergilendiği ve cinsiyetsiz bir dil kullanımının olduğu bulgulanmıştır. Hutbelerdeki toplumsal cinsiyet görünümünün çalışıldığı bir diğer çalışma ise Ziya ve Korkut (2016) tarafından yapılmış ve çalışmada 2011 ve 2012 yılları kapsamındaki Türkiye’deki 10 ildeki camide verilen 320 hutbenin 79’u üzerinde inceleme yapmıştır. Araştırma sonuçları, Diyanet’in bu hutbeler yoluyla ataerkil geleneğin varlığını pekiştirdiğini ortaya koymustur.

Benzer şekilde Fidan da (2005), Kur'an'da kadını ve kadın imgesini incelemiştir, kadının metinlerin konusu olarak dilin bir referansı olduğunu ortaya koymuştur.

Doğan (2012), Jale Şimşek'in Hanım Hanıma Fetvalar (2005) ve Ayşe Gül'ün (2003) Kadın İlmihali adlı eserlerini incelemiştir, eserlerde kadın ve erkek cinslerinin biyolojik farklarından dolayı kadının akıldan yoksun olduğu ve bu bakımdan bedensel denetiminin olmadığını ve cinsel olarak çekici olduğunu; erkeğin ise akılçısı, üstün cinstir ve denetimi elinde bulunduran cins olduğunu söylemiştir.

Yöntem

Kadınlara yönelik yazılan ilmihal kitaplarındaki toplumsal hayatı ilişkin verileri kadın ve erkek yazarlar açısından karşılaştırma amacını taşıyan bu araştırma, nitel paradigmın bakış ve süreçleriyle yürütülmüş bir çalışmaddır. Ayrıca, çalışma süresince, kadın deneyiminin önemini odağa alarak (Letherby, 2003: 44-45), araştırmacının kendisinin öznel deneyimlerini vurgulayan (Ecevit, 2011: 48) feminist epistemoloji yaklaşımı takip edilmiştir.

Araştırma Deseni

Bu çalışma, nitel araştırma türlerinden biri olan içerik analizi (content analysis) ile desenlenmiştir. İçerik analizi, "sözel, yazılı ve diğer materyallerin içерdiği mesajı, anlam ve/ya dilbilgisi açısından nesnel ve sistematik olarak sınıflandırma, sayılarla dönüştürme ve/ya çıkarımda bulunma yoluyla sosyal gerçeği araştıran bilimsel bir yaklaşımındır" (Tavşancı ve Aslan, 2001:22).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada veriler doküman analizi tekniğiyle elde edilmiştir.

Veri toplama ve veri analizinin eş anlı olarak yapıldığı bu çalışmada veri analiz modeli olarak Miles ve Huberman'ın (1994) literatüre sunduğu ve sonrasında Saldana ile (2015) geliştirdikleri üç basamaklı nitel araştırma modeli kullanılmıştır. Bu basamaklar verinin özetenmesi, verinin görsel hale getirilmesi ve sonuçlandırma ve doğrulamadır. İlk basamakta ilmihallerin incelemeye alınacak olan bölümleri ve bu analiz birimleri bir kodlama sistemi oluşturularak özetenmiş ve temalar/kategoriler oluşturulmuştur. İkinci basamakta ise, ilk basamakta oluşturulan temalar görsel hale getirilmiştir. Son basamakta ise, bu çalışmanın oturtulduğu eleştirel ve yorumlamacı yaklaşım esas alınarak temalar arasında yorumlamalar ve ilişkilendirmeler yapmak suretiyle sonuçlara varılmıştır.

Çalışmanın Evreni, Örneklemi ve Analiz Birimi

Bu çalışmanın evrenini, Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde yazılmış olan kadın (ve aile) ilmihal kitapları oluşturmaktadır.

Çalışmanın örneklemi ise, Patton'un (1990: 182-183) ortaya koymuş olduğu amaçsal örneklem yöntemlerinden ölçüt örneklemidir.

Söz konusu bu ölçütler şu şekilde verilebilir:

- Cumhuriyet Döneminde yazılmış ve Türkçe olma,
- Kadınlar için yazılmış olma,
- Kadın ilmihallerinin çeşitliliğini temsil edebiliyor olmak.

Tüm bu ölçütleri karşılayan ve bu çalışma bağlamında inceleme altına alınan 5 ilmihal eseri şunlardır:

Yazarı kadın olan kadın ilmihalleri:

- Büyük Kadın İlmihali, Ümmühan Hambeyoğlu, İstanbul, Hikmet Neşriyat, 2001

- Kadın Kaleminden Kadın İlmihali, Sevim Asımgil ve Merve Şahin, İpek, İstanbul, 2005

Yazarı erkek olan kadın ilmhalleri:

- Kadın İlmihali, Cemal Öğüt, İstanbul, 1947
- Hanımlara Özel İlmihal, Faruk Beşer, İstanbul, 1993
- Kadın İlmihali, Rauf Pehlivan, İstanbul, 1998, Millî Gazete

Çalışmanın Sınırlılıkları ve Varsayımlar

Bu çalışmanın örneklem seçiminde, yukarıda belirtilen ölçütler bağlamında bir sınırlamaya gidilmiştir. Bu örneklem seçilirken, kadın ve aile ilmhalleri arasında baskı sayısının en fazla olduğu ilmhalin en fazla okunan ilmihal olduğu varsayımlı dikkate alınmıştır. Bir diğer sınırlılık ise eserlerin her bölümünün değil, yalnızca toplumsal hayatı ilişkin bölümlerinin analize dahil edilmiş olmasıdır.

Kadının Toplumsal Hayattaki Yerine İlişkin Bulgular

Kadın ilmhalleri üzerine yapılan inceleme ve okumalarda göze çarpan ilk bulgu, kadınlar için yazılmış ilmhallerin büyük çoğunluğunun “Kadın ve Aile İlmihalleri” adıyla piyasaya sürülmüş olmasıdır.

Yine aynı çalışma bağlamında, kadının toplumsal hayatı yerinin, özel alan ve kamusal alan ayrimı temel alınarak işlendiği belirlenmiştir. Bu iş bölümü işliğinde kadın özel alanda ev işleri, çocuk, hasta ve yaşlı kimselerin bakım ihtiyaçları ile, devletin kamu gündeminin içeriğine dahil olmayan konumlandırılışlarıyla (Benhabib, 1992: 90), erkek ise ev dışındaki işlerle meşgul olacaktır.

İncelenen ilmhallerde kadının toplumsal yaşama katılımı, çalışma hayatında kadın ve sosyal haklar bağlamında kadın konularında kümelendiği için bu çalışma bu ulamlar etrafında gerçekleştirılmıştır.

1. Çalışma Hayatında Kadın

“Çalışmak” fiili, gerek anayasamızda (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası), gerekse uluslararası belgelerde bir kişilik hakkı olarak ele alınmış, çalışma hayatındaki problemler, çalışmanın yaşı ve cinsiyete göre ayrımcılıklarda bir kırılma noktası olması, emek, çalışma koşulları gibi konular bu tartışmaları oluşturmuştur.

Uluslararası Çalışma Örgütü'nün Dünyada İstihdama ve Toplumsal Duruma Bakış Kadınlarla İlgili Eğitimi 2017 Raporu'na göre, kadınların iş piyasasındaki eşitsiz konumunu dayandırdığı nedenlerden biri toplumsal cinsiyet eşitsizliğidir. Bu eşitsizliğin temelinde ise geleneksel ve kültürel normlar yatkınlıkta, kadın çalışsa dahi aslı işinin ev işleri olması kabulü bulunmaktadır (Ibn Ally, 1999: 240; Karaman, 1991). Bu koşullar altında çalışma hayatına dahil olan kadın, erkeklerle nazaran farklı ücretlendirme, iş bölümü ve iş koşullarına maruz bırakılacaktır (KSSGM, 1999).

Çalışma hayatı bağlamında kadın ilmhallerinin, kadının iş gücüne katıldıktan sonra katılamayacağı, cinsiyetçi meslek ayrimı ve ücrette adaletin sağlanması konularını İslami diskurstan ele aldıkları saptanmıştır.

Kadının İş Gücüne Katılımı

Yapılan incelemeler sonucunda ilmhallerin kadının iş gücüne katılımı noktasında kadın ve erkek yazarlara göre pek bir görüş farkı sergilemediği, her iki cinsiyetten yazarların da kadını öncelikle özel alana (evine), daha sonrasında uygun zamanı ve koşulları varsa kamusal alana (çalışmaya) konumlandırdığı bulgulanmıştır. Bu minvalde hem kadın yazarlı bir ilmihal (Hambeoğlu, 2011: 338), hem de erkek yazarlı ilmhaller (Pehlivan, 1998: 45; Beşer, 1993: 22-23)

kadının çalışmasında dinen sakınca bulunmadığını, fakat kadının aslı görevinin ev işleri ve çocukların bakımıyla eğitimi olduğunu savunmaktadır.

“Kadın İlmihali” adlı eserinde Pehlivan (1998: 43), kadının çalışması konusunun eşitlikle ilgili olmadığını, hatta bu durumun kadının kendisini erkekle bir tuttuğunu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Bugünkü Hıristiyan Avrupa toplumunun kadın hakkında oluşturduğu üç temel prensip: Kadınla erkek arasında eşitlik, kadının ekonomik bağımsızlığı, erkekle kadın serbestçe düşüp kalkabilmeli. (...) Hayatta erkeğin faaliyet sahasına dahil olan her işin, kadınlar tarafından da yapılabileceği telkin ediliyordu. Üstelik, kafasına uygun bulduğu, mahiyeti meçhul bir eşitlik fikrinin arkasına takılmak suretiyle insan medeniyetinin bekası için şart olan esas vazifelerinden de uzaklaşmıştır. Böylece kadın, kendi öz şahsiyetini bu gibi faaliyetler içinde eritmış, kaybetmiştir. Daire ve fabrikalarda çalışmak, serbest ticaret ve iş hayatında erkeklerle boy ölçüşmek, seçimlerle uğraşmak, spor ve oyun meydanlarında kendini gösterip alkış toplamak, kulüplerde, sahnelerde, danslı ve şarkılı toplantınlarda vakit öldürmek gibi bitmeyen faaliyet sahneleri. İşte böyle olunca evlilik veya aile yuvası diye bir şey kalır mı?”

Kadının çalışması konusunda ilmhallerde rastlanan bir diğer konu ise, kadının çalışmak için kocasından izin alması gerektidir. Hambeyoğlu (2011) ile Asımgil ve Şahin (2013) gibi kadın yazarlar, kocanın ailenin reisi olmasından mütevelli kadınların, kocasının izni olmadan çalışmasının mümkün olmayacağına dileymişlerdir.

Cinsiyetçi Meslek Ayrımı

Toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin kadının çalışma hayatına getirdiği sınırlıklardan biri de cinsiyete dayalı meslek ayrimıdır ve pek çok çalışma, bu ayrimın varlığını kabul etmektedir (Sivaslıgil, 2006; Parlaktuna, 2010). Buna göre kadınlar geleneksel rollerini çağrıştıran eğitim, sağlık, bakım ve temizlik hizmetleri alanlarında, erkekler ise siyaset ve kamuunun başka alanlarında konumlandırılmışlardır.

Kadın ilmhalleri üzerine yapılan analizler kimi kadın ilmhallerinin doğrudan meslek kollarından bahsetme yoluna gittiğini, kimilerinin ise kadınların yöneticilik yapması konusunu kadının yaratılışı ve fitratına bağladığını göstermiştir.

Kadın yazarlar, kadının doktorluk, sekreterlik yapabileceğini ve hem işveren hem de işçi konumunda bulunabileceğini söylemiş (Asımgil ve Şahin, 2013: 380-381), fakat devlet başkanı, savaşçı, yönetici ve hâkim olamayacağını şu sözlerle belirtmişlerdir: “İslam hukukunda devlet başkanı olmanın bir şartı da erkek olmaktır. (...) Yöneticiler, savaşçılar ve hakimler erkeklerden olacaktır.” (Asımgil ve Şahin, 2013: 378).

Yine erkek yazarlar da kadınların doktorluk (Öğüt, 1947: 14), hastabakıcılık ve hemşirelik gibi bakım işleri hizmeti veren meslek kollarında, erkeklerin ise devlet başkanlığı, hakimlik ve çeşitli spor dallarında yer alabileceklerini (Beşer, 1993) dile getirmişlerdir. İslam hukukçularının bazlarının kadının hakimliğini her durumda kabul ettiklerinden, bazlarının ise şahitliğinin geçerli olduğu durumlarda kabul edileceğinden bahsetmişlerdir (Pehlivan, 1998: 506).

Cinsiyete yönelik meslek ayrimını, kadın ve erkeğin yaratılışları gereği farklı fitrata sahip olmalarına bağlayan kadın ilmhalleri yazarları, bu görüşlerini dillendirirken toplumsal cinsiyet eşitsizliğine vurgu yapmışlardır.

Bu yazarlardan, kendisi de bir kadın olmasına karşın Hambeyoğlu (2011), bazı yöneticilik görevlerini kadının değil, fitratı gereği erkeğin yapması gerektiğini belirtmiştir:

“Kamu görevi icra, idare, kaza, savunma, denetim ve teşri olarak düşünüldüğünde, sonucusu üzerinde bir ihtilaf söz konusu değildir. İslam’da teşri, vahye, içtihada, şuraya ve devlet

başkanının tercihine dayanmaktadır. Kadının icthiad yetkisi ve şura üyesi olması hususunda da önemli bir karşı görüş mevcut değildir. Kadının amme göreviyle ilgili olarak en fazla tartışılan konular, hakimlik ve devlet başkanlığıdır. (...) Kadının devlet başkanı, vali, kaymakam gibi yöneticiliklerde bulunması hususu tartışılmış, fıkıhçılar bu hususta genellikle menfi görüş belirtmişlerdir. (...) Devlet başkanlığında öncelik erkeklerle aittir; bu görevin getirdiği fitri donanım daha ziyade erkeklerde vardır, bununla birlikte ihtiyaç ve zaruret bulunduğuanda kapı kadınlara da kapalı değildir." (Hambeoğlu, 2011: 339).

Diğer yandan erkek ilmihal yazarı Pehlivan da (1998: 45) aynı görüşte olduğunu dile getirmiştir.

Ücrette Adaletin Sağlanması

Kadının çalışma hayatında karşılaştığı sorunların bir diğeri, kadının da erkeğin de aynı iş kolunda çalışırken ve aynı işi yaparken, kadının erkekten daha az ücretlendirilmeye tabi tutulması durumudur (Ecevit, 2013:31).

Bu konu hiçbir kadın yazar tarafından dile getirilmemiş, yalnızca bir erkek yazar tarafından ele alınmıştır: "Dünyada iken iş başarısra kazanç, suç işlerse ceza bultur. Ticarethanezi varsa kadın olduğu için kazanç oranı düşük olmadığı gibi, meşru bir iş görüyorsa kadın olduğu için ücreti de düşük olmaz. Tersine bazı suçlarda kadın erkeğe göre daha az ceza görür." (Beşer, 1993: 26).

2. Sosyal Haklar Bağlamında Kadın

Kadın hakları, özellikle 1789 Fransız İhtilali sonrasında ortaya çıkan özgürlük hareketleriyle gündeme gelmiş, oluşan bu atmosferde kadınlar da haklarını arayış mücadeleşine başlamışlardır (Donovan, 2009; Tekeli, 1987: 9-14).

Kadın ilmihalleri, kadının sosyal hakları bağlamında eğitim ve öğrenim hakkını, miras ve mülkiyet hakkını ve siyasi katılımını konu edinmişlerdir.

Eğitim ve Öğrenim Hakkı Bağlamında Kadın

Kadın yazarlar Hambeoğlu (2011) ile Asımgil ve Şahin'in (2013), eserlerinde kadının eğitimine spesifik olarak degeinmedikleri saptanmıştır.

Erkek yazarlardan Beşer, Hz. Muhammed'in kız çocukların eğitimi önem verdiği dile getirmiştir (Beşer, 1993: 19); Öğüt ise herhangi bir cinsiyet ayrimına yer vermekszin İslam dininin esası olan ilmin önemi üzerinde durmuştur (Öğüt, 1947: 21).

Pehlivan (1998) ise daha etrafı bir açıklama getirerek tarihten eğitimli kadın örnekleri sunmuştur: "İslam, kadını cehaletten kurtarmış ve onun durumunu yükseltip şerefli kılmıştır. İslam tarihinde bunun örnekleri çoktur. Eğitilmiş Müslüman kadınlar eğitim ve öğretime büyük yardım yapmışlardır." demiş ve tıp, miras, eczacılık, hesap, öğretmenlik gibi konulardan örnekler vermişlerdir."

Miras ve Mülkiyet Hakkı Bağlamında Kadın

İslam ve kadın konulu eserlerde öne çıkan konulardan biri olan kadının miras ve mülkiyet hakkı, kadın ilmihallerinde de yerini edinmiş ve tipki literatürdeki gibi bu eserlere de ihtilaflı bir durum olarak yansımıstır.

Kadının miras hakkı konusundaki bu ihtilafın kaynağı Arap kültürünün etkisidir. Arap kültürü kadına mirastan hiçbir şekilde pay vermezken, İslamiyet kadına erkeğin yarısı kadar hak tanımıştır (Şimşek, 2011: 185) ve kadın ilmihallerinin bazıları Arap kültürünün, bazıları İslamiyetin öngörülerini doğrultusunda bilgi sunmuşlardır. Günümüzde Türkiye Cumhuriyeti Devleti kanunlarına göre kadın da erkek de mirastan eşit pay alabilmektedir. Bu noktada ilmihal yazarlarının, miras payı noktasında anayasayı değil, İslam hukukunu referans aldıkları görülmektedir.

Kadın ilmihal yazarları, Cumhuriyet döneminde yazılmış olmaları ve bizzat kendileri mirastan pay alacak statüde olmalarına karşın, kadının mirasta erkeğin yarısı kadar pay alması gereğini desteklediklerini söylemektedirler (Hambeyoğlu, 2011: 317; Asımgil ve Şahin, 2013: 383). Hatta Hambeyoğlu (2011: 317) bu duruma bir açıklama getirmiştir, erkeğin farklı yükümlülüklerinden dolayı kadına ancak erkeklerin yarısı kadar pay vereceğini söylemiştir: "Mirasta kadına, erkeğin aldığı payın yarısı kadar verildiği durumlarda dengeye riayet edilmiş, gelir ile harcama yükümlülüğü arasında adil bir dengeleme yapılmıştır. Kadın, bekar olsun, dul olsun, eş olsun, ana veya kızkardeş olsun...kısacası her halukarda kadının nafakasını temin etmek, yakını olan bir erkeğin üzerine İslam'ın yüklediği bir borçtur. Ayrıca düğün masrafı, mehir verme ve diyet ödeme, erkeğin yükümlülüğü içinde bulunduğu gibi, askerlik görevi de birinci derecede erkekle ilgilidir."

Benzer şekilde erkek yazarların kaleme aldıkları ilmihaller de kadının erkeğe nazaran yarım miras hissesi almalarını uygun gördüklerini dile getirmiştir. Örneğin Beşer (1993: 39-40), kadınla erkeğin, karı koca olarak beraber düşünülünce zaten mirastan eşit pay da alsalar, farklı da alsalar evin bütçesine yine aynı para girdiğini, fakat erkeğin toplumdaki görevinin para kazanmak ve evi geçindirmek olduğu için kadının maddi sorumluluğu olmadığıının altını çizmiştir. Bu durumda erkekle kadın mirastan aynı oranda pay alırsa, toplum kadınlara mal kaçırıcı gözüyle bakacağından, kadın mirastan pay alırsa erkeğe haksızlık edilmiş olacağını düşündüğünü söylemiştir. Erkek yazarlardan Pehlivan da (1998), mirasta kadının erkeğin yarısı kadar pay alacağını belirterek, bu durumu yine kadınların mali yükümlülüğü olmamasına bağlamıştır.

Kadının mülkiyet hakkı konusunda ise öne çıkan konu mehirdir. Kadın yazarlardan Asımgil ve Şahin (2013), "İslam hukukunda, nikah akdi sebebiyle erkek tarafından verilmek üzere kadının hak kazandığı mala mehir denir. (...) İslam kadına, kendisine rağbet etsinler diye gençliği boyunca bir servet biriktirmesini yakıştıramamış, bilakis erkeklerin ona rağbet ettiklerini hediye -mehir-takdimi ile sembolize etmelerini istemiştir." demektedir.

Erkek yazar Beşer ise (1993) şu söylemlerde bulunmuştur:

"(Kadın) evlenirken ağırlığını koyar, damat adayından istediği kadar mehir alır. Mihir onun Allah'ça belirlenmiş en tabii hakkı ve hayat garantisidir. Harcama sahası, meşru çerçevede tamamen kendi iradesine bağlıdır. Mihrini, ya da varsa diğer mal varlığını hayır yoluyla harcayabileceği gibi ticari işletmelerde kullanabilir, şirketler kurar, şirketlere hisse senetleriyle ortak olur, kazanır ve kazandığını da istediği yerde harcar. Çünkü kendi sosyal güvenliği, kocaya varmakla garanti altına alınmıştır. Ev için ve kendisi için gerekli bütün zaruri harcamalar erkeğin sırtındadır. Erkek, elbiseni ya da süs malzemeni kendi kazancına al diyemez. Kendi varlığı ölçüünde kadının nafakasını sağlamak zorundadır. Sağlayamayacaksız evlenemez. Evlendikten sonra sağlamazsa kadının boşanma talebi olumlu sonuçlanır".

Pehlivan da (1998), kadının mülk edinme hakkına sahip olduğunu dile getirmiştir.

Siyasi Haklar Bağlamında Kadın

Siyasi haklar, kadının siyasete katılımı; yani hem seçme hem de seçilme hakkını kapsamaktadır. Kadın ilmihal yazarlarının hiçbiri, kadının siyasete katılımına eserlerinde yer vermemiştirlerdir.

Erkek yazarlardan ise sadece Pehlivan (1998: 45), reddedici bir tavırla ele almış, "seçimlerle uğraşmak" fiilinin erkeklerle mahsus olduğundan, kadınların bu alana katılmalarının erkeklerle boy ölçüşmek olduğunu söylemiştir.

Değerlendirme ve Sonuç

İslam kadın ilmihallerinde yer alan kadının toplumsal hayattaki yerini, kadın ve erkek yazarlar açısından ele alan bu çalışmanın örneklemine içerik analizi uygulandığında, iki ana konunun

ortaya çıktıği saptanmıştır. Bu konular çalışma hayatında kadın ve sosyal haklar bağlamında kadın ulamlarıdır.

Çalışma hayatında kadın konusundaki saptamaların ilki, kadının iş gücüne katılımıdır. Bu konuda gerek kadın gerekse erkek yazarlar, kadının asli görevinin özel alanda olduğunu ve bu işlerin ev işleri ve çocukların eğitim ve bakımıyla ilgili olduğunu; kadının eşinden izin aldığı taktirde çalışabileceğini söylemişlerdir. Erkek yazarlardan Pehlivan ise (1998: 43), kadının çalışmasını reddettiğini dile getirmiştir. Bu noktada incelenen kadın ilmhallerinden yapılacak çıkarım, alanyazındaki diğer çalışmalar ile aynı zemini paylaştığıdır (Ibn Ally, 1999; Karaman, 1991).

Kadının çalışma hayatındaki yeri konusunda kadın ilmhallerinde yer alan bir diğer tema ise, cinsiyete dayalı bir meslek ayrimıdır. Kadın ve erkek yazarlar, kadınların geleneksel rolleri doğrultusunda eğitim, sağlık, bakım ve temizlik hizmetleri alanlarında, erkeklerin ise fitratları gereği siyaset ve kamunun başka alanlarında (savaşçı, hâkim, devlet başkanı, vb.) konumlandırıldıkları ve bu yönelik literatürle paralel olduğu tespit edilmiştir (Sivaslıgil, 2006; Parlaktuna, 2010).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, kadının çalışma hayatı konusunda kendisini ücrette adaletin sağlanması konusunda da göstermiş, bu durum yalnızca Beşer'in eserinde (1993) yerini almış, Ecevit'in (2013) altın çizdiği gibi, kadının da erkeğin de adaletli bir şekilde ücretlendirilmesi gereği belirtilmiştir.

Yapılan incelemelerde, kadının sosyal hakları arasında eğitim hakkı, mülkiyet ve miras hakkı ve siyaset hakkı yer almıştır.

Kadının eğitim haklarından yararlanması konusu kadın yazarların eserlerinde yer almamış, erkek yazarlar ise kadının eğitim almasını desteklediklerini dile getirmiştir.

Yapılan analizlerden elde edilen bir diğer tespit ise, miras konusunda kadın yazarların da erkek yazarların da kadının mirastan erkeğin yarısı kadar pay alabileceğini deklare ediyor olmalarıdır. Şimşek'in (2011), İslamiyet'in kadına erkeğin yarısı kadar miras hakkı tanadığını öngördüğü çalışmasıyla paralel sonuçları paylaşan bu çalışmada yazarlar bu durumu, kadının mali yükümlülüğü yokken erkeğin para kazanmak ve evi geçindirmek yükümlülüklerine bağlamışlardır.

Mülkiyet konusunda ise gerek kadın gerekse erkek yazarlar, kadının mülkiyet hakkının olduğundan bahsetmiş ve mülkiyeti özellikle mehir kavramı etrafında değerlendirmiştir. Tüm yazarlar mehri kadının doğal hakkı olarak görürken, Beşer (1993: 19-20) mehri kadının hayat garantisini olarak nitelendirmiştir.

Öte yandan siyasi haklar bağlamında ise kadın ilmihal yazarları bu konuya içinde yer vermemişken, erkek ilmihal yazarları siyasetin erkek işi olduğundan bahsetmişlerdir.

Tüm bu saptamalar, kadının toplumsal hayattaki yerinin, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinden kaynaklanarak şekillendiğini göstermektedir. Çetin'in (2016) belirttiği gibi, Kur'an kadını ve erkeği birer insan olarak ele alırken, bu eserlere yapılan incelemede ise kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri çerçevesinde eşitsiz konumlandırıldıkları bulgulanmıştır.

Ancak bazı konuları kadın yazarlar, kendileri de kadın olmalarına karşın teget geçmişlerdir. Hatta kadınların bizzat kendileri kadın oldukları için, "İçeriden bakış veya içерiden bilgi" (Reinharz, 1992) şeklinde adlandırılabilen kadınlık deneyimlerine ve bu deneyim ve gerçekliklerin, bu durumlara maruz kalanlarca ele alınması gerektiğini salık veren (Freire, 1970) epistemolojik temelleri eserlere yansıtmayarak, dikkat çekmeleri gereken bazı konulara erkek yazarlardan daha az yer verdikleri saptanmıştır. Bu durum, kadınların, kendi durumlarını problematik bir alan olarak görmediklerini veya bu durumların farkında olmadıkları olarak yorumlanabilir.

Kadın ilmihal yazarlarının aksine, kadınların problem yaşadıkları alanları ve kadın deneyimlerinin gerçekliğini erkek yazarlar daha etrafıca ele almışlardır. Bu durum erkeklerin

toplumsal cinsiyet yanlısı olmadıklarını göstermemekte, fakat kadın yazarlara nazaran daha yüksek bir farkındalıkla yazıldığını göstermektedir.

Kaynakça

- Asımgil, S. ve Şahin, M. (2013). *Kadın kaleminden kadın ilmihali*. İpek Yay.
- Beşer, F. (1993). *Hanımlara özel ilmihal*. Nun Yay.
- Bozkurt, R. (2006). Cumhuriyet Dönemi ilmihal çalışmaları ve problemleri. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çalışkan, H. (2005). *Hanımlar ilmihali*. Serhat Kitapevi.
- Çetin, R. (2016). “Kültürün öznesi ve nesnesi olarak kadın: Kadın ilmihalleri örneği. *Dini Araştırmalar Kadın Özel Sayısı*. 9-35.
- Demir, Z. (2013). “Diyanet hutbelerinde kadın söylemi (2001-2011)”. *Toplum Bilimleri*, 7 (14), 95-118.
- Doğan, H. (2012). “Popüler İslami yazında kadın bedeni: Kadınlara anlatılan “fitne””. *Folklor/Edebiyat*, 18/69, 87-108.
- Donovan, J. (2009). *Feminist teori*. Aksu Bora, vd. (çev). İletişim Yay.
- Döndüren, H. (2004). *Delilleriyle aile ilmihali*. Erkam Matbaası.
- Ecevit, Y. (2013). “Emek”. Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner (ed.). *Toplumsal cinsiyet çalışmaları* (s. 24-47). Anadolu Üniversitesi Yay.
- Eslen Ziya, H. ve Korkut, U. (2016). “Hutbelerde toplumsal cinsiyet söylemlerinin yapılandırılması”. Çiğdem Kağıtçıbaşı, Hülya Şimga, vd. (der.). *Kadın odaklı*, (s. 241-267). KOÇKAM Araştırmaları Dizisi.
- Fidan, H. (2005). Kur'an'da Kadın İmgesi. Yayımlanmamış doktora tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Freire, P. (1970). *Pedagogy of the oppressed*. Seabury Press.
- Gayle Letherby. (2003). *Feminist research in theory and practice*. Open University Press.
- Günay, Ü. (2000). *Din sosyolojisi*. İnsan Yayıncılığı.
- Hambeoğlu, Ü. (2001). *Büyük kadın ilmihali*. Hikmet Neşriyat.
- ILO (2019). Erişim: 05.10.2018, https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/-/europe/-/ro-geneva/-/ilo-ankara/documents/genericdocument/wcms_542307.pdf
- Kara, A. (2010). *Ayet ve Hadisler ışığında aile ilmihali*. Erhan Yayıncılık.
- Karaman, H. (1991). “Kadının şahitliği, örtünmesi ve kamu görevi”. İslami Araştırmalar. 5/4, 284-291.
- Karaman, H. (2011). *Aile ilmihali*. Timaş Y.
- Kelpetin Arpaguş, H. (2002). “Bir telif türü olarak ilmihal tarihî geçmiş ve fonksiyonu”. M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi, 22 (1), 25-56.
- KSSGM (1999). *Çalışmaya hazır işgücü olarak kentli kadın ve değişimi*. KSSGM Yayıncılığı.
- Mashuq ibn Ally. (1999). “Islam”. Peggy Morgan ve Clive Lawton (ed.). *Ethical issues in six religious traditions*, (s. 220-257). Edinburgh University Press.

-
- Mehmet Ecevit. (2011). "Epistemoloji". Yıldız Ecevit ve Nadide Karkiner (ed.). *Toplumsal cinsiyet sosyolojisi* (s. 32-63). Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Miles, M.B. ve Huberman, M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage.
- Miles, M.B.; Huberman, M. ve Saldaña, J. (2015). *Qualitative data analysis-a methods sourcebook*. Sage Publications.
- Okumuş, E. (2006). "İlmihal sosyolojisi: Bir giriş denemesi –Ömer Nasuhi Bilmen örneği". *Diyanet İldi Dergi*, 42/4, 7-26.
- Öğüt, C. (1947). *Kadın ilmihali*. Huzur Yay.
- Parlaktuna, İ. (2010). "Türkiye'de cinsiyete dayalı mesleki ayrımcılığın analizi". *Ege Akademik Bakış*, 10(4), 1217 – 1230.
- Patton, M. (1990). *Qualitative evaluation and research methods*. Sage.
- Pehlivan, R. (1998). *Kadın ilmihali*. Millî Gazete.
- Pehlivan, R. (2005). *Kaynaklarıyla büyük kadın ilmihali*. Motif Yayıncılık.
- Reinharz, S. (1992). *Feminist methods in social research*. Oxford University Press.
- Saldaña, J. (2011). *Fundamentals of qualitative research*. Oxford University Press.
- Seyla Benhabib. (1992). "Models of public space: Hannah Arendt, the Liberal Tradition, and Jürgen Habermas". Craig Calhoun (ed). *Habermas and the Public Sphere*. MIT Press.
- Sivaslıgil, P. (2006). Türk Milli Eğitim Bakanlığı'ncı yayınlanan 6., 7. ve 8. sınıf ders kitaplarında cinsiyet ideolojisi, Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şimşek, S. (2011). *Türk Hukukunda ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde mülkiyet hakkı*. T.C. Maliye Bakanlığı Yayınları.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E.A. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Y.
- Tekeli, Ş. (1987). *Feminizm 19. yüzyıl klasiklerinden seçimler*. Afa Kadın.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Kanun No.: 2709 Kabul Tarihi: 7.11.1982, Erişim: 07.12.2019,
https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2011.pdf